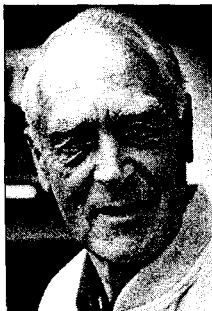

RAPPORT OM RETTSOPPGJØRET

NS-fanger ble dårlig behandlet etter krigen

Per Kollstad (NTB)

OSLO – Forholdene i NS-leirene var omstridt i samtiden. Mange NS-fangene ble dårlig behandlet, slår Johs. Myhren fra Lillehammer fast. Rapporten er laget på bakgrunn av en spørreundersøkelse hvor 269 landssvikere svarte. Myhren fikk selv en dom for landssvik. Han er utdannet historiker, og arbeidet som lektor etter at han ble sluppet fri i 1950.

Rapporten er en del av det omfattende prosjektet «Norge under okkupasjonen», hvor blant andre professor Tore Pryser er rådgiver. Formålet er å kartlegge noe av det som skjedde i Norge under krigen.

29 døde

29 personer døde ifølge Myhren i landssvikerleirene. Han hevder at en nærmere undersøkelse vil avdekke at dødstallene var langt høyere.

En av deltakerne i undersøkelsen forteller om en episode hvor en politifullmektig uten grunn fortalte en solid bonde at han ville miste gården og alt han eide. Bonden skar over pulsåren neste natt, og var død da han ble funnet.

Flere NS-fanger måtte også grave fram lik. Myhren var en av dem.

– Vi måtte grave i det vi kom

og gikk i, uten noen beskyttelse. Det var en hard fysisk og psykisk belastning å ta i halvratte lik med bare hendene, sier Myhren.

Truet med å skyte

Flere av landssvikerne mener at arrestasjonen og det første møtet med fangeleirene var ille. Verst gikk det ut over dem som ble arrestert av folk som hadde arbeidet for tyskerne under krigen. Disse hadde trolig behov for å bevise sitt nasjonale sinnelag.

Milorg-soldater og norsk politi utdannet i Sverige gikk også hardt fram. De som ble arrestert av det regulære politiet fikk den beste behandlingen.

Det samme var tilfelle når landssvikerne ble internert. Ekstravaktene var ofte brutale. Mange av dem truet med å skyte fangene. En Oslo-mann forteller at en del fanger ved Akershus ble ført ut og stilt med ansiktet tett inn til muren, mens en eksekusjonspelotong tok lagdegrep bak ryggen på dem.

Syk av maten

Innkvarteringen og kostholdet var også under all kritikk, mener Myhren. Fangene ble stuert tett sammen. Omlag halvparten av de tidligere fangene svarte at de ble syke av maten eller mangel

på mat.

– Det ble servert råttne grønnsaker og bedervet fisk, forteller en av de spurte.

NS-fangene måtte også drive straffeekseris. En av deltakerne i undersøkelsen forteller om kjøring av kull i trillebærer fram og tilbake. Kullet ble tørnt og lastet på igjen med hendene. En annen var med på å rense – med munnen – en skolegård for sigarettstøiper, papir og spyttklyser.

Interessant stoff

Tore Pryser, professor i historie ved Høgskolen i Lillehammer, sier til NTB at rapporten inneholder mye interessant historisk stoff. Den må likevel brukes med forsiktighet, da spørreundersøkelsen ikke er representativ. 268 av 1206 som ble bedt om å delta svarte på spørsmålene.

– Hva er grunnen til at mange ikke svarte? Opplevde de ikke noen overgrep, eller vil de ikke rive opp minnene igjen fra en trist tid, spør Pryser.

Forholdene i NS-leirene var kontroversielle. Det store flertallet mente at landssvikerne fikk som fortjent. Myndighetene likte dårlig at det ble stilt spørsmål ved saken. De som tok opp de dårlige forholdene for NS-fangene, ble stem-

DÅRLIG BEHANDLING. Mange landssvikdømte ble dårlig behandlet mens de satt i fangenskap etter 8. mai 1945. I en ny rapport hevdes det at flere ble mishandlet og at 29 døde av behandlingen de fikk. På bildet blir NS-medlemmer arrestert på Ski i Akershus i 1945. (NTB arkiv-foto)

plet som silkefront. I 1950 ble det laget en stortingsmelding hvor det ble medgitt at det var grunn til kritikk. Forfatteren Kjell Fjørtoft tar i en bok som

kommer til sommeren blant annet opp den behandlingen som NS-fangene fikk.

Pryser understreker at forholdene i NS-leirene må forstås

ut fra situasjonen rett etter krigen.

– Det er ikke rart at mange mente at landssvikerne skulle få oppleve hvordan mange

nordmenn hadde hatt det i fangenskap, sier Pryser.

Hevn og straff var gjennomgangstema under krigen

Londonregjeringen og hjemmefronten begynte tidlig å arbeide med et rettsoppgjør mot landssvikere under 2. verdenskrig. Slik var de på linje med opinionen, men samtidig var det viktig å unngå selvtekt og lynchjakt slik det skjedde i Frankrike og i andre land etter frigjøringen.

Per Kollstad (NTB)

OSLO Hevn og straff ble gjennomgangstema i radiosendingene fra London og i de illegale avisene under 2. verdenskrig, skriver historikere Terje Halvorsen og Knut Einar Eriksen i sitt bind av «Norge i krig». En norsk konvovskipper reagerte med «A, me skal dreba dei» da han fikk høre om de tyske herjingene i Telavåg i 1942.

Det fantes lover som rammet forræderi og ulovlig endring av statsforfatningen, men okkupasjonen gjorde det nødvendig for

Londonregjeringen å supplere lover. Slik ble blant annet medlemskap i NS forbudt. Det ble også gjennomført dødsstraff i fredstid. 30 nordmenn og 15 tyskere ble dømt til døden, 37 av disse ble henrettet. Det ble også gjort forberedelser til den praktiske gjennomføringen av oppgjøret med landssvikere.

90.000 etterforsket

Det ble innledet etterforskning mot 90.000 personer rettsoppgjøret. 46.000 ble etterforsket og forelegg i form av

fengsel eller bot. Politiske ledere i NS, medlemmer av Stats- og Grensepolitiet samt frontkjemper, var blant de 17.000 som fikk ubetinget fengsel. Bare 600 fikk en dom på mer enn åtte år.

Ledere skulle i prinsippet dømmes hardere enn folket. I praksis spilte tidspunktet for dommen også inn. De som ble dømt sent fikk ofte mildere straffer. Dette hang blant annet sammen med at domstolene tok hensyn til landssvikernes mulighet til å komme seg inn i samfunnet. 45.000 av de dømte var med-

lemmer av NS. Den vanligste straffen var bøter og 10 års stemmerettsstap. Mange forbitrede motstandsfolk hadde et håp om at de som hadde samarbeidet økonomisk med tyskerne skulle få sin straff.

Vel 3.000 ble dømt for økonomisk landssvik. Eriksen og Halvorsen forklarer det lave tallet med at produksjonslivet med få unntak ikke ble sett på som et motstandsfelt under krigen.

Svært mange mente at landssvikerne slapp for lett. Noen hadde likevel en annen mening

Den såkalte silkefronten trakk fram rettsstatens idealer, og de sosiale og menneskelige følgerne for de dømte og deres familier. Juristen Johs. Andersen tilhørte kritikkerne.

En isfront hvor arbeiderbevegelsen var sentral raste mot kritikkerne, med omfattende støtte ute i folket. «Møtet krever derfor at landssvikerne idømmes lovens hardeste straffer, uten bløtaktige omsyn» het det i et vedtak gjort på et folkemøte i Stavanger.

Flere av lederarbeiderbevegelsen hadde sittet i tysk fan-

genskap. Landssvikerne hadde også brutt den nasjonale solidariteten som var viktig blant arbeidsfolk.

Tysker-tøsene

De landssvikdømte ble rensert ut av offentlig tjeneste etter 1945. Det ble ikke innført noe allmennt yrkesforbud for NS-medlemmer. Flere organisasjoner stengte også ute NS-medlemmer. Blant dem som fikk lite mest var tyskeråsene. Måter der de fritt vilt, og enk av dem ble mobbet til selvnord.

Flere landssvikdømte, og enkelte andre, har kritisert rettsoppgjøret og behandlingen av de arresterte. Likevel mener flere fremtredende jurister at rettsoppgjøret var akseptabelt. I opinionen syntes nok de fleste at NS-folk hadde liten grunn til å klage over at de fikk smake sin egen medisin. Myndighetene undersøkte likevel forholdene, og de verste overtrampene opphørte.